

מנהיגות בשיח הציבורי

לא רק זכות דיבור: הגיע הזמן לשיח עם גבולות

מתוך סדרת המאמרים של 'ביחד נשנה' | מאמר 4

בשבוע שעבר התקיימה בכנסת שדולת "הדיבור", ביוזמת מיזם הדיבור ובהובלת חברי הכנסת מתן כהנא (המחנה הממלכתי) ומיכל וולידגר (הציונות הדתית). לשולחן אחד התכנסו יוצרים, מומחי מדיה, משפיענים ויוצרי תוכן, בניסיון להבין יחד איך אפשר לקדם שיח ציבורי אחר. בדיון הער ועתיר הדעות, נגעו המשתתפים בלב האתגר: בעידן שבו האלגוריתם מעודד קיטוב ופרובוקציה, ולעיתים קרובות אנחנו מגיבים באימפולסיביות, איך שומרים על אחריות?

באותו היום באופן אירוני סער השיח הציבורי בעקבות אמירה קשה של ח"כ לשעבר ויו"ר מפלגת הדמוקרטים, האלוף במיל' יאיר גולן, שהתבטא בחריפות נגד מדיניות ישראל בעזה ואמר: "מדינה שפויה לא הורגת תינוקות כתחביב". דבריו, שעוררו הד ציבורי ותקשורתי רחב, הובילו למחאה מצד משפחות שכולות, אנשי ביטחון ונבחרי ציבור מכלל המפלגות. גולן טען כי לא התכוון לחיילי צה"ל, אך הנזק כבר התרחש: תחושת שבר, פגיעה באמון הציבורי והעמקת תחושת הניכור.

האירוע הזה המחיש עד כמה לשיח של נבחרי ציבור יש השפעה עמוקה, ועד כמה הגבול שבין חופש הביטוי לאחריות ציבורית דק ושברירי. אירוע זה מעלה צורך אמיתי בשאלה: איך אפשר לנסח גבולות ברורים להתבטאות ציבורית? איך שומרים על שיח פתוח אך לא מתלהם? מהי מנהיגות אחראית בימינו? כיצד ניתן להביע דעה ואף ביקורת נוקבת באופן אחראי? האם נבחרי הציבור מחויבים לשיח מכבד, או שמדובר בבחירה אישית בלבד? והאם ניתן לעצב קוד אתי מחייב להתנהלות ציבורית תקינה של נבחרי הציבור?

קוד אתי לשיח עבור נבחרי ציבור הוא מסמך המגדיר מהי התנהלות ראויה, לא במובן החוקי, אלא במובן הערכי. הוא לא נועד להחליף חקיקה או הליכים פליליים, אלא ליצור מערכת של כללים והבנות שמבהירה מהי רמת האחריות המצופה ממי שנמצא בעמדת השפעה ציבורית. מדובר למעשה בכללי משחק הקובעים כיצד ראוי שנבחר ציבור יתבטא במרחב הציבורי ומגדירים מה עובר את גבול הסביר, גם אם אינו עובר על החוק.

מחקרים במדעי החברה מצביעים על כך שקודים אתיים מחייבים יכולים לצמצם את השיח האלים במרחב הציבורי. לדוגמה, מחקר שבוצע בקנדה הראה ירידה של 30% בתלונות על התבטאויות פוגעניות מאז שהונהג קוד אתי מחייב בפרלמנט. לעומת זאת, מחקר בצרפת מצא כי כאשר הקוד האתי אינו נאכף כראוי, האפקטיביות שלו פוחתת.

וכעת לשאלה האם מדובר בכללים מחייבים או בגישה הצהרתית בלבד? כאן ניצבות שתי אפשרויות עיקריות: האחת - **קוד אתי מחייב**, המעוגן בחוק או בתקנון רשמי. כזה שמגדיר כללים ברורים להתנהלות ציבורית ומאפשר להטיל סנקציות במקרה של הפרה. לדוגמה, בפרלמנט הבריטי קיימת ועדת אתיקה עצמאית שבסמכותה להמליץ על הרחקה זמנית של חבר פרלמנט שהפר את כללי האתיקה. היתרון ברור - שקיפות, שוויון והיכולת להפעיל תגובה מוסדרת. עם זאת, קיים גם חשש לפגיעה בחופש הביטוי ושאיכפה לא מאוזנת עשויה להוביל לשימוש בקוד ככלי פוליטי, כזה שישתיק קולות לא רצויים בשם "שמירה על שיח".

השנייה - **קוד אתי וולונטרי**, כלומר מסמך הצהרתי שנבחר ציבור בוחרים לאמץ באופן חופשי. זהו מודל שמבוסס על ערכים ותרבות פוליטית, שמסמן את כוונת נבחרי הציבור ואת הציפיות ממנו אך ללא שיניים של ממש.

היתרון בגישה זו הוא הגנה מקסימלית על חופש הביטוי ומניעת ניצול לרעה. החיסרון- היעדר מנגנון הרתעתי: אין סנקציה, ואין אכיפה כשנחצה גבול חמור.

ומה לגבי חופש הביטוי, שהוא עקרון יסוד בדמוקרטיה? כאשר מדובר במנהיגים פוליטיים, התבטאות חריפה עשויה להיות חלק מהבעת עמדה ערכית או פוליטית נוקבת ולא פעם תפקידה לעלות לסדר היום בעיות ואי סדרים, להפעיל לחץ ציבורי על החלטות ממשלה ולייצר אקטיביזם שעשוי לשרת את האזרח. אך האם כל התבטאות כזו ראויה להישמע? וכיצד ניתן לקבוע מהו הגבול? לדוגמה, האם קריאה לפעולה שמטרתה לחזק ציבור מסוים עשויה להתפרש כהסתה נגד ציבור אחר?

ייתכן שהפתרון הנכון נמצא בין לבין: מודל מעורב, שבו יש קווים אדומים ברורים שיזכו לאכיפה, לצד מערכת חינוכית, תרבותית ופוליטית שתעודד מנהיגות לשמש דוגמה. כך או כך, ברור שכדי להחזיר את האמון של הציבור לא מספיק רק לבקר את השיח. צריך להתחיל להגדיר את גבולותיו מחדש לא מתוך רצון להגביל אלא מתוך רצון לאפשר שיח חופשי באמת: שיח שבו כל אדם מרגיש בטוח לדבר, להשמיע, ולהישמע. ייתכן ומודל כזה צריך לכלול מנגנון אכיפה מוגבל ומדויק תחת גוף מקצועי עצמאי שאינו כפוף לשיקולים פוליטיים, אך במקביל גם מערכת חינוכית שמחנכת לחשיבה ביקורתית, מערכת תקשורתית שמעודדת מורכבות ולא רק דרמה, ותרבות פוליטית שמתגמלת שיח מאחד ולא רק התלהמות.

ומכאן, אל הציבור. האם האחריות לשיח אחראי מוטלת כולה על נבחר הציבור? לא בהכרח. הציבור הרחב הוא שותף פעיל בעיצוב גבולות השיח- הן בכך שהוא בוחר את מנהיגיו, והן בכך שהוא קובע בפועל אילו סוגי שיח יקבלו תהודה, תמיכה ופרסום. שיח ציבורי בריא מתחיל מלמטה, בקבוצות שיח, בקהילות מקומיות, בבתי ספר, ברשתות החברתיות. כאשר אזרחים מביעים בבירור את סירובם להיגרר לשיח אלים, כאשר הם דורשים אחריות מנבחריהם, וכאשר הם מעודדים דוגמה אישית נוצר לחץ ציבורי שמשפיע גם על המנהיגות.

יוזמות כמו אמנת שיח אזרחית, פורומים קהילתיים, קואליציות מתנדבים ופעילות ברשתות, הן רק חלק קטן מהאופן שבו הציבור יכול לייצר שינוי מלמטה. אם נרצה לגדל כאן מנהיגות אחרת, כזו שמכירה בכוחן של מילים ולא מזלזלת בהשפעתן, נצטרך כולנו להיות שותפים להגדרה מחודשת של הכללים. לא רק הכללים המשפטיים, אלא גם ובעיקר הכללים התרבותיים. לא כל דבר מותר רק כי הוא חוקי, ולא כל ביקורת חייבת להישמע בטון מתלהם כדי להיחשב אמינה. **מנהיגות אמינה לא נמדדת רק במדיניות שהיא מקדמת, אלא גם בדרך שבה היא מדברת עם הציבור.** הדרך חזרה לאמון לא תתחיל מחוק אלא מהסכמה מחודשת על איך מדברים זה עם זה במדינה הזו. זו לא משימה של יחידים אלא של כולנו.

במאמר הבא נעמיק בצעד הפרקטי שיכול לעזור להפוך את השיח החדש הזה למציאות: גיבוש כללים ברורים לשיח ציבורי אחראי שיכולים לשמש בסיס לקוד אתי מחייב לנבחר ציבור. נבחן האם ניתן לנסח עקרונות מקובלים לאופי השיח, אילו מנגנונים אזרחיים עשויים לתמוך בכך, ואילו כלים ציבוריים, חינוכיים ותקשורתיים יכולים לייצר מחויבות. כדי לייצר מציאות אחרת- נצטרך להתחיל לבנות אותה ביחד, צעד אחר צעד, מילה אחרי מילה.

אהבתם? הזדהיתם? נשמח לשמוע מכם, לשתף, לפתוח את השיח - ביחד
אתר אינטרנט: www.beyahad-il.com; דואר אלקטרוני: info@beyahad-il.com

המאמר נכתב על ידי צוות 'ביחד נשנה' - תנועה אזרחית הפועלת לחיזוק מנהיגות אחראית וקשובה, ולקידום קוד אתי וקריטריונים לנבחר ציבור.